

1. Сидоренко Н. І. Проблема стильових особливостей саморегуляції довільної активності майбутніх вчителів / Н. І. Сидоренко // Конкурентоспроможність в умовах глобалізації: реалії, проблеми та перспективи: Матеріали десятої Міжнародної науково-практичної конференції / За ред. Саух І.В. – Житомир: Вид-во ЖФ КІБІТ, 2016.- С.109-113. Київський інститут бізнесу і технологій, 1995 р. Ліцензія МОН України АЕ №458744 від 05.08.2014

УДК 152.3+152.34+378.937

**ПРОБЛЕМА СТИЛЬОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОРЕГУЛЯЦІЇ
ДОВІЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ**

Сидоренко Наталія Іванівна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Сучасна психологічна наука активно утверджує тезу про необхідність усвідомлення особистості як суб'єкта ініціації власної активності. В такому контексті сутнісними характеристиками особистості постають такі патерни, як ініціативність, самовизначення, самоставлення, самоактуалізація, саморефлексія тощо (К.О.Абульханова-Славська, М.Й.Боришевський, О.А.Конопкін, В.І.Моросанова, С.Л.Рубінштейн, О.П.Саннікова, В.І.Слободчиков, Н.Д.Хмель, О.Я.Чебикін та ін.). До складу цих характеристик як фундаментальна входить і здатність особистості до оволодіння власною поведінкою (активністю), - саморегуляція. Реалізації суб'єктного підходу до вивчення індивідуально-типових форм довільної активності людини значною мірою сприяє вивчення індивідуально-стильових особливостей саморегуляції (В.І.Моросанова, О.А.Конопкін). Оскільки сама категорія саморегуляції отримала в психології особливий теоретико-методологічний статус і виступає у функції провідного пояснюючого принципу, так і як критерій для побудови дослідницьких технологій, логічним і закономірним є факт виокремлення проблеми саморегуляції у самостійний об'єкт як теоретичного осмислення, так і в руслі розв'язання значного кола прикладних завдань.

Натомість, незважаючи на певне зростання кількості досліджень, присвячених проблемі саморегуляції у сучасній психології, зберігається значний розрив між

теоретичними засадами та їх експериментальним впровадженням у практику психологічного забезпечення педагогічної діяльності, зокрема на етапі її професійної підготовки. Відтак, проблема індивідуально-стильових особливостей саморегуляції довільної активності та їх урахування при розробці ефективних засобів формування у майбутнього педагога здатності до свідомої саморегуляції довільної активності залишає й досі чимало відкритих питань.

Мета та завдання дослідження. Враховуючи актуальність проблеми, її недостатню розробку, у своєму дослідженні ми поставили за мету вивчити стильові особливості саморегуляції поведінки студентів-педагогів та з'ясувати місце регуляторно-особистісних властивостей у стильовій організації свідомої саморегуляції довільної активності.

Для досягнення поставленої мети нами вирішувались такі завдання: уточнити поняття стилю саморегуляції, визначити характерні особливості різних стилів свідомої саморегуляції довільної активності, дослідити особливості їх прояву та характерні ознаки особистісно-регуляторного рівня кожного з них у студентів педагогічного вузу.

Вирішуючи першу задачу, нами було здійснено психологічний аналіз наукових джерел з проблеми саморегуляції, який дозволив констатувати, що у сучасних психологічних концепціях, що розглядають проблеми саморегуляції, спостерігається зміна дослідницьких парадигм. Активно починають розроблятися підходи до вивчення саморегуляції у контексті аналізу особистісного рівня регуляції (Н.М. Апетик, В.І. Моросанова, І.В. Плахотнікова, О.В. Лотко, Т.В. Кириченко, О..Я. Чебикін та ін.). На необхідність вивчення особистісного рівня саморегуляції вказував С.Л.Рубінштейн, підкреслюючи, що регулятивні процеси закріплюються в особистості у формі характеру і здібностей та діють на всіх рівнях активності людини, забезпечуючи успішність будь-якої діяльності [5].

Одним з механізмів інтеграції у єдине ціле властивостей носія психіки, психічних особливостей та вимог дійсності є індивідуальний стиль. За В.С.Мерліном [2], індивідуальний стиль є своєрідним інтегративним механізмом, що формує інтегральну індивідуальність. Уявлення про інтегративну функцію індивідуального стилю виходять: 1) з розуміння людини як суб'єкта; 2) з того, що суб'єкт характеризується специфічними способами свого існування; 3) з того, що він живе в оточуючій його дійсності згідно своїм особливостям та тим вимогам, які вона йому пред'являє.

Саме поєднання трьох модальностей, на думку К.А.Абульханової-Славської (1983), [1] - активності, розвитку, інтегральності – повинно лягти в основу єдиного

типу особистості. Створення такої трьохрівневої структури здійснено В.І.Моросановою на основі уявлень про цілісну систему саморегуляції довільної активності. На думку В.І. Моросанової індивідуальний стиль активності та індивідуальний стиль саморегуляції можна розглядати як два відповідних індивідуальних способи існування людини. Узагальнена схема взаємодії людини зі світом може бути представлена таким чином: суб'єкт – індивідуальний стиль саморегуляції активності – індивідуальний стиль активності – вимоги дійсності” [3]. Під індивідуальним стилем саморегуляції довільної активності автор розуміє типові для суб'єкта засоби організації різних форм цілеспрямованої активності та керування ними, індивідуальні особливості процесів моделювання навколишньої дійсності, програмування, оцінювання та корекції довільної активності при досягненні поставлених та прийнятих суб'єктом цілей.

Моросанова В.І. [4] розподіляє стилі саморегуляції, перш за все, на ефективні та неефективні. Ефективний стиль – це будь-який комплекс проявів регуляторних процесів та регуляторно-особистісних властивостей, який загалом забезпечує успішну саморегуляцію діяльності. Неефективний стиль визначається при низькому загальному розвитку саморегуляції. Серед ефективних виділяються гармонічний, автономний, оперативний та стійкий стилі.

Гармонічний стиль визначається, коли він сформований на високому загальному рівні саморегуляції та її стильові особливості тісно взаємопов'язані.

Осіб, що демонструють автономний стиль, авторка характеризує за двома типами. Перший – організований - тип характеризується високою розвиненістю ланки планування, яка компенсує функціональну недостатність процесів моделювання та оцінки результатів. Другий тип – контрольно-корегуючий – відрізняється наявністю компенсаторних відносин між процесами планування та оцінки результатів (+, -, или -, +).

Оперативний стиль саморегуляції також описується двома типами. Перший тип відрізняється високою гнучкістю процесу моделювання, що компенсує недостатню розвиненість планування та побудови програм діяльності. Другий тип, навпаки, характеризується високою розвиненістю ланки програмування, яка компенсує недостатню сформованість планування та моделювання.

Стійкий стиль саморегуляції забезпечується високою розвиненістю процесів планування та оцінювання результатів та низькою - ланки моделювання, яка компенсується сформованістю контрольно-корекційних процесів.

Методи дослідження. Для вивчення особливостей прояву свідомої саморегуляції довільної активності досліджуваних нами була обрана методика „Стильові особливості саморегуляції поведінки (ССП-98)”, розроблена В.І. Моросановою [5]. На діагностику комплексу властивостей, що опосередковують процес становлення довільної саморегуляції поведінки і характеризують регуляторно-особистісний рівень і була спрямована група методик, яка включала багатofакторний особистісний опитувальник Р.Кеттелла, особистісний опитувальник Г. Айзенка, методику діагностики емоційної зрілості О.Я. Чебикіна, методику діагностики мотивації уникнення невдач та прагнення до успіху Т.Елєрса .

Результати дослідження.

Дослідження проводилося зі студентами 1-4-х курсів, які навчаються на факультеті іноземних мов Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка. Загальна кількість досліджуваних становила 142 особи. Серед них – 35 студентів першого, 35 – другого, 37 – третього та 35 – четвертого курсів. Дослідження здійснювалось впродовж 2001-2002 рр.

Виходячи з такої класифікації, ми розподілили випробуваних на 5 груп; відповідно до стилів саморегуляції, гармонійного, автономного, оперативного, стійкого та неефективного. Серед обстежених студентів до першої стильової групи були віднесені 54% всіх випробуваних, до другої - 11%, до третьої – 9 %, до четвертої – лише 2%, до п'ятої – 24 % випробуваних. Наведені дані вказують на те, що найбільш розповсюдженими у досліджуваній вибірці є гармонійний та неефективний стилі саморегуляції.

Переходячи до аналізу визначених стильових груп, слід вказати, що вони відрізняються, перш за все, за рівнем вираженості загального показника саморегуляції, який і визначає ефективність того чи іншого стилю саморегуляції.

Так, найвище середнє значення показника загальної саморегуляції визначено в автономній групі (29,2 бала). Воно перевищує цю оцінку в гармонійній (на 3,1 бала), оперативній (на 5,1 бала) та стійкій (на 4,2 бала) групах. Статистична перевірка відмінностей у вираженості значення цього показника між групами показала, що достовірними є лише розбіжності між автономною та гармонійною ($t=2,84$; $p<0,01$), й оперативною ($t=3,70$; $p<0,01$) групами.

Найнижчі середні значення показника загальної саморегуляції отримані у неефективній групі ($X= 9,6$).

Ці дані дозволяють стверджувати, що студенти, в яких формується автономний стиль саморегуляції досягають більш високої ефективності саморегулювання довільної активності, ніж ті, в яких формуються інші стилі.

Аналіз середніх значень інших показників, що характеризують регуляторні процеси та регуляторно-особистісні властивості, дозволив виявити такі з них, вираженість яких у представників різних стильових груп відрізняється незначно. Серед них регуляторна гнучкість, регуляторна автономія та оцінка результатів, вираженість яких майже однакова у всіх групах крім неефективної.

Виняток складає суттєве перевищення значення показника оцінки результату у стійкій групі, де середня оцінка ($X=6$) значно вище ніж у гармонійній (на 1,4 бала; $t=2,21$; $p<0,05$), автономній (на 1,6 бала; $t=2,61$; $p<0,05$), оперативній (на 1,9 бала; $t=2,98$; $p<0,01$) та неефективній (на 4,2 бала; $t=4$; $p<0,01$) групах, а також перевищення значень показника у автономній ($X=5,9$) та стійкій ($X=5,8$) групах порівняно з гармонійною ($X=4,9$) та оперативною ($X=5,1$). Однак при статистичній перевірці виявлась вірогідною лише різниця між автономною та гармонійною групами ($t=2,35$; $p<0,05$). Такі відомості вказує на те, що групу студентів, в яких формується автономний та стійкий стиль саморегуляції відрізняє добре розвинена самостійність.

Середні значення показника планування мають досить значні відмінності в різних групах. Так, найвищими вони є у автономній групі ($X=7,6$), що значно відрізняється від аналогічної оцінки у гармонійній (на 2,3 бала; $t=5,89$; $p<0,01$), оперативній (на 4 бала; $t=6,97$; $p<0,01$), стійкій (на 1,8 бала; $t=3,74$; $p<0,01$) та неефективній (на 5,7 бала; $t=8,69$; $p<0,01$) групах. Нагадаємо, що високий рівень сформованості процесу планування загалом відрізняє осіб з автономним стилем саморегуляції.

Аналогічне пояснення можна дати відмінностям, що спостерігаються за показниками моделювання, де найвищі оцінки виявлені в оперативній групі, а у стійкій вони навіть нижчі, ніж у неефективній, та програмування, який відрізняє високим рівнем своєї виразності оперативну групу.

Отже, розглянуті відмінності у вираженості показників, що характеризують розвиток регуляторних процесів та регуляторно-особистісних властивостей у групах з різними стилями саморегуляції, показали, що автономну групу відрізняє високий рівень розвитку процесів планування та програмування, а також висока сформованість самостійності. Саме ці особливості й обумовлюють, перш за все, ефективність

саморегуляції представників означеної групи. Оперативну групу відрізняє вагомий розвиток процесу програмування, стійку характеризує адекватність оцінки випробуваням себе й результатів своєї діяльності та регуляторна автономія.

Переходячи до розгляду якостей особистості груп випробуваних з різними стилями саморегуляції, зазначимо, що за показниками рівень адекватності оцінки власних можливостей, емоційна нестійкість – емоційна стійкість, конформність-домінантність, стриманість - експресивність, боязкість - сміливість, жорстокість - чутливість, довірливість - підозрлість, прямолінійність - дипломатичність, консерватизм – радикалізм, розслабленість - напруженість вони майже не відрізняються.

В свою чергу, графік дозволяє визначити певні відмінності у профілі особистості в представників різних стильових груп. Так, автономна група характеризується акцентуванням високого самоконтролю (П23: X= 7,6) і нормативністю поведінки (П14: X=9,5).

Стійка група також демонструє низку акцентуєваних показників: товариськість (П9: X= 9,3), конкретність мислення (П10: X=3) і тривожність (П20: X=8,8).

Також визначено, що неефективну групу відрізняє низький конформізм, (середнє значення складає 3,7 бала) та висока абстрактність мислення (де середнє значення X= 5,4 бала).

Середні значення показників, що характеризують якості особистості представників гармонійної та оперативної груп, не дозволяють говорити про акцентування тієї чи іншої риси, їхні профілі не відрізняються певними особливостями. Щодо інших показників, які були вивчені нами в дослідженні, зазначимо, що вираженість тих з них, які характеризують екстра- інтроверсію (П25), нейротизм (П26), експресивність (П27), саморегуляцію (П28) та мотивацію уникання невдач (П30), в представників різних стильових груп суттєво не відрізняється (див. табл.1.).

Таблиця 1.

Вираженість досліджуваних показників в різних стильових групах

Стильова група	Назви показників, середні значення.						
	П25	П26	П27	П28	П29	П30	П31
Гармонійна	14	15	7,5	7,5	8,7	14,5	17,5
Автономна	14,4	15,9	7,7	7,3	9,2	16,5	18,4
Оперативна	13,3	14,2	7,6	6,9	8,9	16,2	17,3

Стійка	13,3	15,0	7,8	6,0	7,8	14,0	15,0
Неефективна	13,4	15,6	7,9	7,4	7,9	15,0	15,8

В свою чергу, такі показники, що характеризують вираженість емпатії (П29) та мотивацію досягнення (П31) значніше відрізняються у різних групах. Так, високі оцінки вираженості показника П29 спостерігаються в автономній ($X=9,2$), оперативній ($X=8,9$) та гармонійній ($X=8,7$) групах, що суттєво відрізняється від оцінок у стійкій ($X=7,8$) та неефективній групах ($X=7,9$). Статистична перевірка показала, що достовірними є лише відмінності між автономною та неефективною групами ($t=2,29$; $p<0,05$). За показником П31 найвища середня оцінка визначена в автономній групі ($X=18,4$), в інших групах середні значення відрізняються на 0,9 балів і більше (див. табл.1). При статистичній перевірці визначено, що достовірними тут є відмінності між автономною, стійкою ($t=2,11$; $p<0,05$) і неефективною ($t=2,37$; $p<0,05$) групами, а також між гармонійною та неефективною групами ($t=2,83$; $p<0,05$).

Такі дані вказують на те, що студенти з автономним стилем саморегуляції відрізняються здатністю до розуміння емоційних проявів інших людей, співчуттям, співпереживанням та високою мотивацією досягнення мети.

Проведений аналіз отриманих результатів в групах з різними стилями саморегуляції дозволив доповнити психологічну характеристику кожного з цих стилів.

Висновки.

Узагальнюючи наслідки проведеного дослідження можна зробити попередні висновки:

1. Проблема індивідуального стилю саморегуляції, незважаючи на її актуальність, є недостатньо вивченою, особливо характер особистісно-регуляторного рівня стильової саморегуляції майбутнього вчителя.
2. Під індивідуальним стилем саморегуляції ми (слідом за В.І.Моросановою) розуміємо сукупність типових для суб'єкта засобів організації різних форм цілеспрямованої активності та керування ними, індивідуальні особливості процесів моделювання навколишньої дійсності, програмування, оцінювання та корекції довільної активності при досягненні поставлених та прийнятих суб'єктом цілей.
3. Доповнено психологічну характеристику осіб з різними стилями саморегуляції, в яких показано, що гармонійний стиль (54% вибірки)

характеризується середнім рівнем розвитку системи свідомої саморегуляції довольної активності за рахунок рівномірного становлення всіх регуляторних процесів та регуляторно-особистісних властивостей та досить високою емпатією. Автономний стиль (11%) - найвищою розвиненістю системи свідомої саморегуляції довольної активності, високим розвитком процесів планування та програмування та самостійності, самоконтролю, нормативності поведінки, розвиненими навичками забезпечення процесу професійної діяльності, емпатією та високою мотивацією досягнення мети. Оперативний стиль (9%) - помірним розвитком загальної системи саморегуляції та високим - процесу програмування. Стійкий стиль (2%) - адекватністю оцінки себе й результатів своєї діяльності, регуляторною автономією, товариськістю, конкретністю мислення, тривожністю, екстернальністю, неготовністю до діяльності, пов'язаної з подоланням труднощів. Неefективний стиль (24 %) - низькою сформованістю всіх регуляторних процесів та регуляторно-особистісних властивостей, певною конформністю, недостатньою розвиненістю емпатії та низькою мотивацією досягнення мети.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. О путях построения типологии личности // Психол. журнал. Т.4, №1, 1983. С. 14-21.
2. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности. –М.: Педагогика, 1986.
3. Моросанова В.И. Индивидуальный стиль саморегуляции. –М., 1998.
4. Моросанова В.И. Опросник «Стиль саморегуляции поведения»:Руководство. –М.: Когито-Центр, 2004.
5. Рубинштейн С.Л . Бытие и сознание.-М.: Изд-во АН СССР, 1957.

В статье рассматриваются стилевые особенности саморегуляции поведения студентов-педагогов.

The style peculiarities of self regulations of the intending teacher students' behavior are considered in the article.

В статті розглянуто стильові особливості саморегуляції поведінки студентів-педагогів.